VJERA I ZAJEDNICA: DIJALOG

FINALALNI IZVJESTAJ O KONFERENCIJI

Sarajevo, 8-10 maj 2009.

Ovaj izvjestaj opisuje glavne atrakcije Zavrsne konferencije projekta **Vjera i Zajednica: Dijalog,** sponzoriranog od strane Ureda za obrazovne I kulturne poslove (ECA) Americke vlade, a implementiranog od strane IREX-a (Medjunarodnog odbora za istrazivanja i razmjene). Konferencija je okupila 24 ucesnika programa iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije, njihovih 12 kolega, te 7 americkih strucnjaka koje su izabrali ucesnici programa, osoblje IREX-a i dvije partnerske organizacije– Medjunarodni savjet za saradnju iz Philadelphije (IVC) i Internacionalni Multireligijski Interkulturni Centar iz Sarajeva (IMIC). Konferencija je odrzana od 8. do 10. maja 2009 u hotelu Europa i na drugim lokacijama u Sarajevu.

Direktor IMIC-a Marko Orsolić otvorio je konferenciju, rekavsi kako se, na udaljenosti od samo nekoliko minuta hoda, u odnosu na lokaciju konferencije, nalazi Latinska cuprija, mjesto gdje se u junu 1904.godine prije 95 godina dogodio atentat na prestolonasljednika Franza Ferdinanda. Mnogo je povijesti proslo od tada, i bilo je mnogih previranja u regiji. Orsolić je govorio o politickoj zloupotrebi religije na ovim prostorima, te da bi religija trebala da bude izmedju boga i covjeka. On je primijetio da ***"bili vjernici ili ne, agnostici ili ateisti, svi se trebamo boriti za ljudsko dostojanstvo"***

RELIGIJA I OBRAZOVANJE

Nedim Muhedinović iz IMICa moderirao je panel-diskusiju koja je ukljucivala sljedece paneliste:

- **Zorica Kuburić**. Profesor sociologije i religije u Novom Sadu, Srbija
- **Davor Marko.** Strucnjak za religiju i medije u obrazovanju
- **Amra Pandžo.** Direktorica nevladine organizacije Mali Koraci
- **Marko Antonio Brkić.** Direktor Medjureligijskog instituta (MRI)

Zorica je opisala istrazivanje koje je sprovedeno u Bosni i Hercegovini sa ciljem da se ocijeni kako ljudi sa pravoslavnim, katolickim i islamskim identitetom percipiraju svoju religiju i druge religije. Rezultati su pokazali da predstavnici sve tri religije nepromjenjivo vide njihove vlastite religije pozitivno, a druge dvije religije, do odredjene mjere negativno.

Religija vecinske skupine je ona koja je ukljucena u skolski curriculum. U podijeljenim zajednicama, djeca mogu ici u istu skolsku zgradu ali istovremeno pohadjati nastavu u razlicitim smjenama, koristeci razlicit nastavni plan i program– jedan za katolike, jedan za muslimane, I jedan za pravoslavne Srbe. Na taj nacin djeca su zapravo potpuno izolirana jedna od drugih. Dok ustav potvrdjuje kako su religija i drzava odvojene, Zorica je komentirala da to u stvarnosti nije slucaj. Jedan od najinteresantnijih aspekata dvije posjete ucesnika u Sjedinjenim drzavama bilo je uocavanje kako ne samo javne nego i privatne skole, osnovane na principu vjere, kao sto je Quakerska skola Friends Select i Rimokatolicka skola, primaju ucenike svih vjera, takodje ateiste i agnostike.

Davor je govorio o tome kako mediji pogorsavaju religijske podjele u Bosni i Hercegovini, ucvrscujuci ***"paralelna javna misljenja koja ne komuniciraju medjusobno"*** Njegovo istrazivanje otkriva da religija kao takva nije mnogo prisutna u medijima, osim prilikom vjerskih praznika. Osim toga, glavne su religije prezentirane u medijima samo putem njihovih glavnih predstavnika- na primjer reis-ul-leme, velikog muftije Bosne i Hercegovine i patrijarha Pavla iz Srpske pravoslavne crkve. Sto se tice malih sekti, kao sto su Adventisti ili Jehovini svjedoci, oni su potpuno marginalizirani u medijima.

Amra Pandžo je predstavila dva projekta koja trenutno administrira nevladina organizacija Mali Koraci. Prvi je prirucnik za nastavnike religijskog odgoja naslovljen "O Mirovnoj dimenziji Islama." Radi se o rodno-osjetljivoj publikaciji, koja donosi pozitivne prikaze zena muslimanki u javnom zivotu. Do 2010, svi nastavnici Islamskog vjeronauka u Bosni i Hercegovini dobit ce ovu publikaciju i saznat ce prisustvujuci na radionicama kako da prirucnik koriste. Drugi projekat

Malih Koraka je “TRAG-om Vjere i Mira” (Towards Faith and Peace) i fokusiran je na medjureligijsko obrazovanje za ljude mladje od 21 godine. Tokom ljeta 2009, krscani i muslimani ce posjecivati odvojene radionice, i projekat ce zavrsiti zajednickim medjureligijskim seminarom.

Marko Antonio Brkić je opisao istrazivanje u okviru svoje magistarske teze pod naslovom “Socijalna odgovornost, nasilje, i religijsko obrazovanje.” On je primijetio kako prije rata nije bilo ni religijskog obrazovanja ni nasilja, dok je sada paradoksalno istina upravo suprotno. On vjeruje da su skole izgubile autoritet i sustave vrijednosti. Tradicionalno religijsko obrazovanje je “pasivno” u smislu da nas ne ukljucuje u drustvo. Mehanizmi politicke moci su vazniji od socijalnog blagostanja. ***“Kao da smo bili slijepi nakon 45 godina provedenih u mracnom podrumu”*** Brkić kaze u svojoj prezentaciji. ***“Kao rezultat toga nemamao jasne religijske ciljeve u obrazovanju.”***

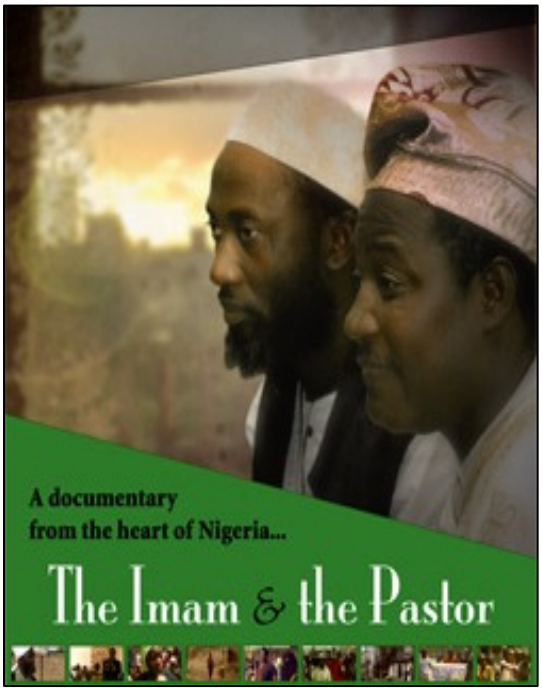

IMAM I SVECENIK

Ucesnik programa Igor Lukenda iz Banja Luke, Bosna i Hercegovina, prezentirao je dojmljiv dokumentarni film ciji je naslov **Imam i Svecenik** . Film je izvanredna prica o religijskom pomirenju I ostvarivanju mira u Nigeriji. Film je zasnovan na radu imama Mohammada Ashafa i protestantskog svecenika Jamesa Wuyea i govori o njihovom preobrazenju, od vodja militantnih krscanskih I muslimanskih grupa mladih do glavnih graditelja mira. U filmu Imam Ashafa i svecenik James opisuju svoj odnos ukratko jednom recenicom: **“*Mi smo kao bracni par koji se ne moze razvesti u interesu svoje djece.”***

SPOMENUTE PUBLIKACIJE

Religion and Tolerance: An anthology of texts. *Journal of the Center for Empirical Research on Religion*. Edited by Svenka Savić and Rebeka Anić. Vol II, No. 11. Novi Sad. January – June 2009.

Religion and Pluralism in Education: Comparative approaches in the Western Balkans. Edited by Zorica Kuburić and Christian Moe. CEIR in cooperation with the Kotor Network. Novi Sad 2006.

Images of Religious Others: Discourse and distance in the Western Balkans. Edited by Christan Moe. CEIR in cooperation with the Kotor Network. Novi Sad 2008.

A Native Perspective in Multi-religious Dialogue in the 21st Century. Svenka Savić and Rebeka Jadranka Anić. Future publikacije ženske studije I istrazivanja. Novi Sad 2009

Davor Marko. **So in the West there is Some Other God: Stereotypes and prejudice in the media towards Islam.** Published by Mediaplan Institute in Sarajevo with support from Konrad Adenauer Siftung. March 2009.

Svenka Savić. **Feminist Theology.** Futura publikacija. Novi Sad. 2002.

PREZENTACIJE AMERICKIH STRUCNJAKA

Ann Stauffer iz IVC-a, Philadelphia moderirala je dvije sesije za Prezetacije americkih strucnjaka, i to:

- **Marwan Kreidie.** Arapsko-americka razvojna korporacija, Philadelphia
- **Maurice Scott.** Policijska atletska liga, Philadelphia
- **Ralph Blanks.** Africko-americke medju-denominacijske svestenicke sluzbe, Philadelphia
- **Amy Johnston.** Program zidnog slikarstva Grada Philadelphije, Philadelphia.
- **Jeremy Brochin.** Penn Hillel. Univerzitet u Pennsylvaniji.
- **Amanda Grant.** UNICEF_Georgetown, Univerzitet Georgetown, Washington DC.
- **Carolyn Shank.** Skola Friends Select, Philadelphia.

Svi americki strucnjaci opisali su kako su bili opcinjeni ljepotom zemlje i ljudi Bosne i Hercegovine. Opisali su i kako su bili potreseni i ganuti tokom posjete i obilaska zemlje, sto je prethodilo konferenciji.

Marwan Kreidie je ukazao na paralele izmedju podjela u Bosni i Hercegovini i Libanonu, zemlji njegovog oca. Pokazao je Public Service Announcement- Najavu javnog servisa (PSA) koju je napravila grupa mladih iz Libanona, a koja pokazuje ljude iz drugih zemalja kako sebe nazivaju gradjanima odredjene zemlje (na primjer “ja sam Amerikanac” ili “ ja sam Spanac”), dok se Libanonska omladina identificira sa pripadnicima odredjenih grupa kao sto su Suni, Shia, ili Dru. Tekst na kraju PSA kaze: ***“Kazemo da smo Suni, ili Shia, ili Dru. Kada cemo se poceti zvati Libancima?”*** Marwan je nastavio opisujuci iskustva arapske zajednice u Sjedinjenim drzavama nakon dogadjaja 11. septembra, kada smo ***“odjednom postali neprijatelji.”*** On je primijetio da u Philadelphiji, za razliku od ostalih americkih gradova, nije bilo niti jednog nasilnog incidenta izmedju krscana i muslimana. Marwan je objasnio da, ***“Umjesto toga, mi smo razgovarali.***

htjeli smo da se zna za nasu imigracijsku grupu. Razgovarali smo sa policijom, sluzbenicima, medijima…" Dok federalna vlada nije pokazala suosjecanje, lokalna vlada u Philadelphiji jeste. Marwan je upozorio ucesnike da preuzmu inicijativu u dosezanju medija:

> ***"Mediji mogu biti vas najveci neprijatelj, ali vam mogu biti i najveci saveznik.***
> ***Dajte im price. Olaksajte im posao.***
> ***Dosadjujte im! Nemojte sutjeti. Ispricajte vasu pricu!"***

Ralph Blanks je potvrdio kako postoji tradicija tolerancije unutar različitosti u Philadelphiji, potsjetivši učesnike ***"Philadelphija je mjesto bratske ljubavi i sestrinske naklonosti."*** Govorio je o ulozi koju je u evoluciji Amerike odigrala Američka crnačka crkva, podsjećajući nas na riječi američkog crnog socijalnog reformatora, aktivista, pjesnika, filozofa i odgajatelja W.E.B. Du Bois-a, koji je govorio o tri dara koja su Afroamerikanci donijeli u svoju zemlju: pjesmu, znoj i snagu mišića, i duh. ***"Afroamerikanci su narod pjesme, koja im pomaze da pravaziđu svakodnevne poteškoće"*** kaže Ralph, dodajući kako su druge religijske i rasne grupe također imale beneficije od borbi i dostignuća Afroamerikanaca.

> ***"Vaša zemlja? Kako je postala vaša? Prije nego što su hodočasnici došli ovdje. Ovdje smo donijeli naša tri dara i pomiješali smo ih sa vašima: poklon kroz priču i pjesmu – nježnu, inspirativnu melodiju u neskladnoj i nemelodicnoj zemlji; poklon znoja i misicne snage kako bismo uzvratili divljini, osvojili tlo, i postavili temelje ovog ogromnog industrijskog carstva dvije stotine godina prije nego sto su vase slabe ruke mogle ista uciniti; treci je poklon bio Duh.... I nisu li ovi darovi vrijedni darovanja? Zar nije ovo rad i borba? Bi li Amerika bila Amerika bez njenih crnackih naroda?"***
>
> **Iz W.E.B. Du Bois' DUSE CRNACKOG NARODA` (Poglavlje IV: PJESME O TUZI)**

Maurice Scott je podijelio razloge zbog kojih on radi to sto radi: ***"Ja sam policijski sluzbenik, djakon, otac. Ali prije svega ja sam sa Bogom - nasim Bogom."*** Rekao nam je pricu o desetogodisnjem djecaku kojega je otac dopratio u skolu jedno jutro 2004. godine. Kada su se priblizili skoli, dogodila se pucnjava. Kada se rascistio dim od pucnjave, skolski cuvar je pogodjen u glezanj a djecak je bio mrtav, pogodjen u sljepoocnicu. I to je jedan od razloga zasto Maurice uci djecu kako da se snose sa ljutnjom i sukobom.

Amy Johnston je ucesnicima pokazala slide-show fotografija snimljenih tokom posjete po Bosni i Hercegovini u danima prije konferencije. Najvise je bila impresionirana duhom i inicijativama iz

Ministarstva obrazovanja Tuzlanskog kantona, i Centrom za mlade u Srebrenici. Amy je opisala kako se u njoj ***"sirio sveprisutni osjecaj gubitka koji slama srce"*** dodajuci kako je bila ***"ponizna pred nastojanjima ljudi ovdje bez obzira na frustracije."***

Jeremy Brochin je izrazio nelagodu zbog osjecaja tzv. *chutzpaha* – pojam iz Yiddisha, koji se cesto koristi u engleskom jeziku, a oznacava "smjelost" – da se razgovara sa ljudima koji se suocavaju sa izazovima mnogo vecim od onih pred kojima se nalaze on sam i njegove kolege iz Amerike. Nastavio je opisujuci kako unutar Univerziteta u Pennsylvaniji svaka zajednica ima svoju organizaciju, te kako je proteklih godina intenziviran dijalog izmedju islamskih i jevrejskih studenstskih grupa – Hillel i Udruzenje muslimanskih studenata Muslin Student Association (MSA). Dva kluba su zapocela nekoliko zajednickih projekata:

- Zajednicko islamsko-jevrejsko putovanje za studente u New Orleans kako bi se pomoglo rasciscavanje nakon uragana Katrina u augustu 2005. Jeremy je naglasio da se dogodio postupak planiranja puta koji je pomogao clanovima obje zajednice da postanu bliskiji. Lekcija naucena iz ove incijative je da rad na zajednickom projektu koji se dotice jednog problema koji nadilazi pitanja identiteta moze pomoci u naglasavanju zajednickih znacajki.
- Dva kluba su takodje spojila muslimanske i jevrejske studente kako bi raspravljali o razlikama i onome sto im je zajdnicko u pitanjima kao sto su ishrana, seksualnost i skromnost, te molitva.
- Dva kluba su se takodje suocila sa najtezim problemom, a to je sukob izmedju Izraela i Palestine, kroz projekat za ekononski razvoj Zapadne obale koji ce ukljucivati i Jevreje i Palestince Ovaj je projekat opisan na web stranici www.lendforpeace.org.

Amanda Gant je govorila o svom radu sa organizacijom UNICEF-a na Georgetown Univerzitetu, i kako je naucila da volonteri mogu znacajno doprinijeti kada je u pitanju prezivljavanje djece i to kroz obrazovanje, zalaganje i fundraising (prikupljanje sredstava). Ona je takodje naucila o vrijednosti snaznog organizacionog razvoja, ukljucujuci zajednicku viziju, strukturu, razvijanje vodstva, planiranje, osiguravanje aktivnosti vezanih za misiju, i doseg.

Carolyn Shank je opisala tradiciju Religijskog drustva prijatelja (Quakera) u Sjedinjenim drzavama i njihov doprinos socijalnoj pravdi i razvoju mira. Postoje razliciti ogranci – liberalni, pastoralni, konzervativni, evangelikanski – ali ono sto svi imaju zajednicko su jake mirovne vrijednosti. Friends Select, Quakerska skola gdje radi Carolyn u Philadelphiji, prihvaca djecu svih rasa i vjera. Curriculum ukljucuje rjesavanje konflikta i trazi da se u djeci razvijaju vrijednosti poput jednostavnosti, integriteta, zajednice, jednakosti i postovanja, te pomaganja.

Carolyn je takodje inicirala 30-minutno Quakersko promisljanje u zajednickoj tisini, ohrabrujuci ucesnike da ustanu i kratko nesto kazu ukoliko se osjete duhovno inspirirani za to. Nekoliko ucesnika je to i napravilo, govoreci o svojim najsnaznijim iskustvima tokom projekta.

RELIGIJA I UMJETNOST

Alen Kristić of the Inter-religious Institute MRV spoke of religious symbols, Aida Abadžić Hodžić je prezentirala jedan broj casopisa *Vizure* posvecenog religiji u umjetnosti. Eli Tauber iz Jevrejske zajednice Sarajeva prikazao je slide-show radova jevrejskih umjetnika nakon Prvog svjetskog rata. Takodje je govorio o Sarajevskoj Hagadi, jednoj od najstarijih sefardskih Hagada na svijetu, koja je porijeklom iz Spanije. Oslikana u bakru i zlatu, knjiga pocinje ilustracijama prizora iz Biblije. Historicari vjeruju da su je donijeli Jevreji iz Spanije protjerani Odlukom iz Alhambre iz 1492. Prodana je Nacionalnom muzeju u Sarajevu 1894. godine. Tokom Drugog svjetskog rata, rukopis je spasio od nacista, muzejski kustos, Derviš Korkut, dajuci ga muslimanskom vjerodostojniku da ga sakrije. Tijekom rata u Bosni rukopis je prezivio sakriven u podzemnom prostoru u jednoj banci. On je naglasio kako prica o prezivljavanju Sarajevske Hagade tokom previranja u dvadesetom stoljecu simbolizira tradiciju inter-kulturalne saradnje u Bosni i Hercegovini.

AKTIVNOST ZIDNOG SLIKARSTVA

Dok su ucesnici razgovarali o umjetnosti, lokalni umjetnici Jasmina Suljlić Spahić i Selma Kapić Kantardžić bili su zaposleni u drugoj sobi pripremajuci dizajn-uzorak za zidnu sliku i palete sa

zivim bojama. Kada su ucesnici stigli, entuzijastcno su poceli slikati mural dodajuci vlastite prizore i tekstove.

JEDNO VECE MUZIKE

Na prvo vece konferencije, ucesnici i gosti su bili pocasceni sa dva nastupa u sali Interreligijske sluzbe. Publiku su pozdravili predstavnici Americke ambasade u Sarajevu. Prvi nastup je rezultat zajednickog malog projekta koje su implementirale ucesnice **Emanuela Borić** iz Sarajeva i **Jasmina Mehmedović** iz Tuzle. Emanuela predaje u Katolickom skolskom centru u Sarajevu, i Jasmina predaje u osnovnoj skoli "Centar" u Tuzli. One su spojile ucenike iz obje skole kako bi naucili pjesme o miru i toleranciji za predstavu. Stariji ucenici iz katolickog skolskog centra takodje su pokazali svoj talenat plesnim pothvatima dramatizirajuci ulogu vjere u svakodenvnom zivotu. Drugi je bio nastup hora Pontanima. Hor je osnovao 1996.godine fra Ivo Markovic, franjevacki svecenik, a misija Pontanime je da spaja ljude koji vole muziku i koji zele koristiti duhovnu moc muzike kako bi ujedinili ljude u Bosni.[1] Repertoar ukljucuje muziku koja potice iz mnogih vjera, a nastup je podrazumijevao jevrejske, pravoslavne krscanske, muslimanske i katolicke pjesme. Nakon zadnje pjesme, afroamericki duhovnjak, Ralph Banks i Maurice Scott poveli su publiku do burnih ovacija.

ZENE I RELIGIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Prva sesija u subotu 9.maja bila je Panel o zenama i religiji u Bosni I Hercegovini i ukljucila je studente istrazivace sa CIPS-ovog magistarskog programa Religijskih studija.

Marija Grujić je predstavila istrazivanje o zenama u Srpskoj pravoslavnoj crkvi. U Srednjem vijeku, zene su ponekad nesluzbeno sluzile kao djakone ili cak propovjednice. Zene se danas prikazuju kao djevice i majke, dok se muskarci smatraju njihovim braniteljima. Tokom protekle decenije, zenama se ukazivalo da trebaju imati vise djece sa ciljem stvaranja sto vise srpskih vojnika. Ovaj argument se korstio kako bi se lobiralo za stroge zakone o abortusu. Abortus se smatra ubistvom, dok se istospolni odnosi proglasavaju heretickim. Sve sto se etiketira feministickim smatra se deuhamistickom interpretacijom "prirodnog redoslijeda." Srpsko pravoslavno stanoviste je da se zene mogu ukljuciti u drustvo ali ne i u poslove Crkve. Kao rezultat toga, zene su najvidljivije kroz svoj humanitarni rad.

[1] www.pontamina.ba

Ona je svedena na iskljucivo biolosku osobu, napustena, i kao sluskinja. Posljedica ovakvog stava je ta da kolektivni karakter Crkve, sveta pricest, postaje mit.

Metropolitan Emilianos Timiadis, iz knjige Granice Procelja.

Ivan Lasić je govorio o rodnim pitanjima u Katolickoj crkvi. On je opisao svoje istrazivanje percepcije rodnih uloga studenata katolicke teologije. On je primijetio da se gotovo polovina studenata koji su davali odgovore pokazala nevoljna ili jednostavno nespremna da govori o pojmu "inkluzije." Zakljucio je da je inkluzija-ukljucivanje zena u Katolicku crkvu na niskom nivou. Jednako kao i za pravoslavne zene, diplomirane studentice teologije imaju tendenciju da se ukljucuju u pastoralne aktivnosti ili da se jednostavno dalje ne angaziraju u teoloskom radu.

Emina Abrahamsdotter je pricala o problemima *fatwe* kada su u pitanju zene u islamu. *Fatwā* je religijsko misljenje prema islamskom zakonu koje daju iskljucivo muski autoritet ili ucenjak. Sve u Quranu sto podlijeze interpretaciji moze dovesti do konfuzije. Emina je opisala dvije dominantne *fatwe* i kontradiktorne interpretacije od strane razlicitih muskih autoriteta:

1) Koristenje zene kao svojevrsne teritorije za teoloske argumente kao sto je nosenje *hijaba* (koji pokriva sve osim lica) i *nikaba* (koji pokriva sve ukljucujuci i lice).
2) Status zene u religijskim funkcijama. Moze li zena sluzbeno obavljati duznosti u religijskim zajednicama? Neki muskarci na vodecim pozicijama smatraju da je to pitanje povrsno: odgovor je jednostavno "ne." Ipak u Turskoj postoji mali broj zena muftija, sto je moguce s obzirom da je muftija drzavna-svjetovna funkcija.

Zilka Spahić-Šiljak je predstavila njenu analizu prikazivanja zene u vjerskoj stampi, posebno u srpskim pravoslavnim novinama *Pravoslavlje*, katolickom sedmicnjaku *Katolicki Tjednik*, I islamskom casopisu *Preporod.* Ona je zakljucila da se u tri prikazane publikacije ocituje sljedece:

1) Sve religijske zajednice zenu vide kao "drugo."
2) Zene nisu predstavljene kao jednake u hijerarhijama tri religjske zajednice, niti su predstavljene u sluzbenim tijelima i delegacijama.
3) Zene su uglavnom predstavljene u podrucjima obrazovanja, socijalne i zdravstvene skrbi, aktinostima domacinstva i aktivnostima vezanim za odrzavanje kuce.
4) Zena-autora u teologiji vrlo je malo u usporedbi sa muskarcima koji pisu.
5) Uloga zene kao "majke" slavljena je u svim publikacijama sve tri religijske zajednice, a posebno u katolickoj zajednici.

Na kraju je **Selma Hadžihalilović** predstavila kratki dokumentarni film koji prikazuje muslimanske zene u Bosni i Hercegovini, a svaka od njih govori o razlicitim profesijama i zanimanjima.

O SAZETIM PREZENTACIJAMA PROJEKATA

Drugi dan konferencije, ucesnici programa iz aprilske i oktobarske grupe (2008), odnosno oni koji su dobili stipendije-sredstva za vodjenje projekata u svojim zajednicama, prema ustanovljenim akcionim planovima koje su razvili u Sjedinjenim drzavama, su u grupama napravili prezentacije o implementaciji i ucinku svojih projekata. \

ZA DIJALOG JE POTREBNO DVOJE. Stolac u juznoj Hercegovini podijeljena je katolicka i muslimanska zajednica. Kao i u mnogim drugim zajednicama sirom Bosne i Hercegovine, ucenici u Stocu pohadjaju nastavu u istoj skoli ali u razlicitim smjenama, podijeljeni prema svojim nacionanim identitetima. NVO Orhideja, koju vodi jedna od ucesnica aprilske grupe **Minva Hasić,** pokusava okupiti djecu iz obje vjere. Izazovi su ogromni. Lokalni svecenik je ustvari obeshrabrivao katolicku djecu od ucesca u aktivnostima Orhideje. Minvin projekat je bio inspiriran radionicom za rjesavanje konflikta Judith Nelson, iz Philadelphije. Njena drama govori o 2 ucenika – od kojih je jedan Bosnjak a jedan katolik – kako diskutiraju ispit o Drgom svjetskom ratu nalazeci se u odvojenim prostorijama u kupatilu. Kada napuste prostorije zure jedan u drugog u soku, govoreci *“Da sam znao da si to ti, ne bih s tobom govorio!”* Po ovoj predstavi se sada snima film koji bi trebao imati siru publiku.

INTER-RELIGIJSKI DIJALOG: EMISIJE NA RADIO ILIJAŠ. Prije rata, opcina Ilijaš bila je mjesovita zajednica. Sada su vecina stanovnistva Bošnjaci, s obzirom da je vecina Srba otisla. Radio projekat aprilske ucesnice programa **Sanje Zagorac-Jozić** bio je inspiriran pozitivnim primjerima interreligijskog dijaloga u multietnickim i multireigijskim zajednicama sa kojima se susrela tokom boravka u Sjedinjenim drzavama. Ona je osmislila i organizirala seriju radio programa sa nizom tema koje se vezuju uz religiju, a ukljucuju i ono sto je zajednicko i razlike.

NATJECAJ ZA ESEJ. Prateci iskustva sa intereligijskim dijalogom u Sjedinjenim drzavama, ucesnik aprilske grupe **Dženan Karać** pozvao je studente iz razlicitih teoloskih institucija da predaju eseje na temu “Mladi i religija: Vjera kroz svakodnevni zivot”. Sest eseja je predano iz Gazi Husrev-Begove medrese u Sarajevu, Franjevacke gimnazije u Visokom, i pravoslavnog bogoslovnog fakulteta iz Foče u Republici Srpskoj. Komisija koju su sacinjavali clanovi IMIC-a izabrala je 3 pobjednicka eseja koja predstavljaju svaku od tri vjere. Svi eseji su publicirani u multijezicnoj knjizici (na engleskom, srpskom, hrvatskom i bosanskom jeziku).

RELIGIJSKA SVIJEST MLADIH I SUZIVOT. Ucesnik aprilske grupe **Zoran Maksimović** implementirao je projekat uz podrsku Sandžckog odbora za zastitu ljudskih prava i sloboda u Novom Pazaru, mjesovitoj muslimanskoj i srpskoj zajednici u zapadnoj Srbiji. Njegov projekat je okupio 30 mladih muslimana i pravoslavaca (10 vise nego sto je bilo ciljano) u seriju interaktivnih seminara. Medju govornicima su bili religijske vodje, nastavnici religijskog odgoja, akademici i NVO aktivisti. Projekat je takodje podrazumijevao posjete manastirima i dzamijama u regiji Sandžak. Ideja iza ovog projekta bila je ohrabriti vjernike da shvate svoju ulogu vjerskih graditelja mira a ne vjerskih ratnika, i da pomognu ucesnicima kako bi medjusobne razlike smatrali izvorom bogatstva a ne preprekama u zdravoj mjesovitoj zajednici.

IZRAZ VJERE KROZ INTEGRACIJU. Manjak znanja o drugim religijama zbog stereotipa koje su izazvali skori sukobi pogorsao je podjele medju gradjanima Banja Luke. Lokalna mladi su unistili vjerska groblja izrazavajuci na taj nacin frustraciju i osvecujuci se. Projekat ucesnika aprilske grupe **Igora Lukenda** osamisljen je kako bi informirao mlade u srednjim skolama o religijama predstavljenim u njihovim zajednicama – katolicanstvo, srpsko pravoslavlje i islam – uz podrsku tri religijska lidera. Seminari su bili fokusirani na jednakosti I ralike izmedju tri vjere. Nakon ovih seminara uslijedila je jednodnevna posjeta na tri mjesta molitve I na groblja koja predstavljaju sve tri vjere. Ucesnici su vrlo pozitivno ocijenili projekat. Bio je namjerno dizajniran da bude jednostavan tako da se moze ponoviti i u Banja Luki i drugdje.

OBRAZOVANJE – RELIGIJA – TOLERANCIJA. Aprilski ucesnik programa **Haris Gorak,** iz Visokog u Bosni i Hercegovini, napravio je publikaciju koja je progovorila o dvostrukim problemima adolescentske pobune i netolerancije prema “drugome.” Knjizica daje pregled sve tri religije (srpske pravoslavne, katolicanstva i islama). Kako bi se mjerio ucinak publikacije, Haris i njegove kolege su osmislili upitnik sa visestrukim ponudjenim odgovorima. Uzorak odnosno grupa od 60 ucenika popunjavala je upitnik prije nego sto im je data publikacija, i poslije nakon citanja. Rezultati su pokazali znacajno poboljsanje znanja ucenika, nakon citanja knjizice. Haris je bio vrlo sretan sa nivoom interesa koji su ucenici pokazali za njegov projekat, posebno s obzirom na to da je ucesce bilo proizvoljno.

CRKVE I ZASTUPANJE. Ovaj projekat nije podrzan od strane IREX- a jer je predan prekasno. Ipak, on je neposredan rezultat posjete jedne od ucesnica aprilske grupe **Ankice Dragin** Sjedinjenim drzavama. Nastoji ojacati ulogu manjnskih crkava i poboljsati vjestine zastupanja mladih crkava i vodja u zajednicama u regiji Vojvodine u sjevernoj Srbiji, gdje postoji velika katolicka manjina, ali i muslimanska, evangelisticka krscanska, jevrejska te druge manjinske religijske zajednice.

JEDINSTVO U RAZLICITOSTI. Ucesnici oktobarske grupe **Nedeljko Simić** i **Antonijo Aras**, iz Republike Srpske i Srbije, udruzili su se sa Centrom za mlade iz Srebrenice u ovom projektu koji ima za cilj promoviranje mirne saradnje medju mladima kada je u pitanju nedavna proslost. Ukljucivao je okupljanje mladih iz Srebrenice, Vrsca i Beograda kako bi ucili o svakodnevnim izazovima sa kojima se suocavaju u svojim zajednicama. Projekat se odnosi na probleme stereotipa i rad na njihovom smanjivanju.Takodje stvara forum za mlade gdje mogu otvoreno diskutirati teme koje su relevantne za njhovu buducnost. Pored toga, projekat ukljucuje posjete religijskim mjestima na tri lokacije.

DIJALOG U PORODICI. Ucesnica oktobarske grupe **Zorica Kuburić** iz Novog Sada, Srbija prezentirala je prvi broj vrlo atraktivnog casopisa naslovljenog *Dijalog u porodici.* Casopis sadrzi clanke o religijskim pitanjima kao sto su obiteljske tradicije u judaizmu, islamu i krscanstvu, brakovi izmedju pripadnika razlicitih vjera i nacionalnosti, ovisnost djece o kompjuterskim igricama. Stampano je 10,000 primjeraka casopisa. Zorica planira i drugo izdanje koje ce ukljuciti iskustva ucesnika programa Vjera I Zajednica: Dijalog, prozivljena u Sjedinjenim drzavama.

SJECANJE NA ZABORAVLJENE. Projekat ucesnika oktobarske grupe **Željka Đurice** ima za cilj izgradnju povjerenja izmedju religijskih zajedncia koje trenutno postoje u Livnu, u hercegovackoj regiji Bosne i Hercegovine, kroz podsjecanje na religijske zajednice koje vise ne zive u toj opcini, a posebno na Jevrejsku zajednicu. Rezultat je visejezicna memorijalna ploca koja je otkrivena u memorijalnom okupljanju predstavnika svih religijskih zajednica i svih vjerskih grupa, te drzavnih sluzbenika.

SEMINARI ZA NASTAVNIKE KULTURE RELIGIJA. Ucesnica oktobarske grupe **Jasmina Mehmedović** iz Tuzle organizirala je cetverodnevni seminar za 30 nastavnika u osnovnim skolama. Seminar, naslovljen “Kultura religija” fokusiran je na prakticne nastavne metode ucenja o razlicitosti i jedinstvu monoteistickih vjera. Svi ucesnici su pozitivno ocijenili seminar, rekavsi kako ce im pomoci u njihovom buducem radu. Jasmina je prezentirala slide-show sa seminara. Ona planira predloziti da Ministarstvo obrazovanja u Tuzli ukljuci ovaj kurs u sluzbeni skolski *curriculum.*

KORACI KA MIRU. Oktobarske ucesnice **Emanuela Borić** iz Sarajeva i **Jasmina Mehmedović** iz Tuzle udruzile su se da skupa implementiraju ovaj projekat, ciji je bio da se promovira razumijevanje medju razlicitim religijama i regijama medju ucenicima petih razreda iz skola u Sarajevu i Tuzli gdje ucesnice predaju. Studenti razlicitog etnickog i religijskog porijekla ucestvovali su u jednodnevnim radionicama kako bi naucili pjesme o miru i toleranciji koje su

izvedene u okviru predstave u petak navece. Rezultat projekta je i iskreno prijateljstvo izmedju dvije voditeljica projekta i ucenika koji su bili ucesnici.

MEDIJI I RELIGIJSKE VRIJEDNOSTI. Ovaj projekat, koji je inicirao ucesnik oktobarske grupe **Igor Ujhazi** iz Novog Sada u Srbiji, okupio je predstavnike lokalnih medija, studente novinarstva, religijske lidere i aktiviste iz zajednice za javnu debatu o medijima i religijskim vrijednostima. Cilj je bio da se pomogne medijskim profesionalcima u Novom Sadu ali i rad na zblizavanju kako bi se smanjili religijski stereotipi i osudjivanja unutar zajednice.

RELIGIJSKE ZAJEDNICE GOVORE O SEBI. Oktobarski ucesnik programa **Caba Kovać** je iz Subotice iz regije Vojvodine u sjevernoj Srbiji, gdje postoje srpska pravoslavna, katolicka, evangelisticka, jevrejska i muslimanska zajednica. Dogovoren je projekat za predstavnike ovih zajednica da govore o svojim vjerama na katolickoj radio stanici Radio Marija. Svi intervjui su snimljeni na CD, i poslani su nastavnicima religije u regiji. Na taj nacin je ukljuceno 135 nastavnika religijskog odgoja u Subotici koji rade u 254 skole, sa otprilike 15,000 ucenika. Projekat ne samo da doprinosi medjuvjerskom razumijevanju izmedju nastavnika i ucenika, nego takodje pomaze novinarima da predstave razlicite religije na informiran nacin.

DEBATE O DEMOKRACIJI I TOLERANCIJI ZA UCENIKE SREDNJIH SKOLA. Cilj ovog projekta, koji su osmislili ucesnici oktobarske grupe **Muharem Dautović**, **Hasan Spahić** i **Mersiha Smajić**, jeste da upozna ucenike srednjih skola sa principima demokracije i tolerancije kroz debate. Ucesnici podrazumijevaju studente iz Srednjobosanskog i Zenicko-dobojskog kantona. Ocekivani rezultati ovog projekta ukljucuju: potvrdjivanje studentskog samopouzdanja, ohrabrivanje kritickog razmisljanja, poticanje razvoja studenata kroz literaturu i istrazivanje, i promoviranje dijaloga medju studentima razlicitog porijekla.

DONIRANJE KRVI. Ucesnik oktobarske grupe **Salih Hadžismajlović** iz Zagreba, Hrvatska opisao je kako njegov projekat ukljucuje clanove Grupe mladih muslimana iz Zagreba u akcije doniranja krvi na klinikama u Zagrebu i predstavlja gestu dobre volje za vecu zajednicu.

OPROSTAJNA VECERA

Zavrsna vece konferencije zapocela je meksickom vecerom u restoranu Caballero. Na putu ka restoranu, ucesnici su prosli kroz centralni park, pokraj nove memorijalne skulpture za djecu koja su umrla u toku rata u Bosni i Hercegovini. Memorijal je sluzbeno otvoren ranije tog dana, u subotu 9. maja, na dan Evrope, odnosno dan pobjede nad fasizmom. Dolaskom u Callabero, ucesnici su odusevljeni pronasli njihov mural (zidnu sliku) izlozen u dvoristu restorana.

Prije pocetka meksicke gozbe, molitve su vodili predstavnici bosanskih Jevreja, Srba Pravoslavaca, Katolika, te Afroamerickih Baptista i Metodista.

Nakon vecere, ucesnici su se vratili u salu Interreligijske sluzbe kako bi culi izvedbu Mary Gospel, hora iz Srbije uz nastup kvarteta iz Slovenije i soliste iz Austrije. Grupa je odusevila mnostvo ucesnika i gostiju i pobudila sviju da pjevaju omiljene gospele a sve je zavrsilo kada je pjesma dosegla vrhunac sa “Don’t Worry, Be Happy.”

ZADNJE JUTRO

Ujutro 10.maja, americki strucnjaci su otisli. Ostatak konferencije je okupio ucesnike na finalnoj sesiji, sa prezentacijom Božena Katave Grupe za mlade Medjureligijskog vijeca Bosne i Hercegovine (MRV Bosna i Hercegovina) (www.mrv.ba).

Na sesiji zatvaranja Ann Stauffer, Marko Orsolić, te Shannon Bruder, Kathy Evans, i Olja Hočevar Van Wely kao osoblje IREXa od srca su zahvalili ucesnicima za uspjeh ovog programa. Takodje su diskutirali nacine na koje se moze ostati u kontaktu zbog dalje saradnje. Ann je pozvala ucesnike da se povezu sa IVC-om zbog prijedloga za dalju saradnju. Shannon je upozorila ucesnike da mogu napraviti pristup na web stranicu alumni.state.gov, koja je vrijedan izvor za umrezavanje sa ostalim alumni strucnjacima, pronalazenje poslovnih prilika, postavljanje i pristup clancima, i dijeljenje ideja sa globalnom alumni zajednicom. Konferencija je privedena kraju zavrsnom rijecju Kathy koja je citirala antropologinju Margaret Mead:

Nikada ne sumljaj da nekoliko ljudi kojima je stalo mogu promijeniti svijet. Jer, na kraju krajeva, ako je ikada i bio promijenjen to je ucinilo upravo tih nekoliko.